

Bu yazı on yıl önce bir derlemede yayınlandı ve sitede yer almadı.

Yazının konusu Almanya'da faşizmin başarısı ve yıkıldıktan sonra da yıllar süren etkinliğiyle ilgilidir.

YAKIN ALMANYA TARİHİ VE FELSEFE

Büyük pratik önemli teorik soruların yolunu açar. Genellikle önce yaşanır, ardından soru gelir. Ya da bilinenin tersine, genellikle cevap vardır ama henüz soru yoktur. Soru, bir kez, cevaba uygun biçimde sorulabildiğinde, başka soruların ve cevapların da yolunu açar.

“Sosyal bilimlerin kara yılı” olarak bilinen 1989, cevabın sorudan önce ortaya çıktığı ve başka sorularla cevaplara neden olduğu son örnektir. Sosyal bilimler, onca gelişmişlik iddialarına karşın, sosyalist rejimlerin büyük bir hızla çökeceğini ve kısa sürede kapitalizme geçileceğini öngöremediler.

20. yüzyıl gibi sosyal bilimlerin önemli oranda geliştiği bir yüzyılda bile, teorinin pratiğin yolunu açmasından çok, tersinden, pratiğin teorinin yolunu açmasından söz etmek daha doğrudur. Teorik bilgileri olmakla birlikte kendilerini belirli bir teoriye bağlamamış insanlar ve gruplar, pratikleriyle, teorinin gerçek geliştiricileri oldular.

Bu bağlamda Almanya faşizmi ya da nazizmin sosyal bilimlerde özel bir yeri vardır.

Kısa adıyla NSDAP'nin (Almanya Ulusal Sosyalist İşçi Partisi) iktidar yürüyüşü 1920'li yıllarda başlar. 1930'lu yıllarda tek başlarına iktidara gelirler ve sadece komünist ve sosyal demokrat olanları değil, kendilerine karşı olan herkesi tasfiye ederek 1945 yılına kadar iktidarda kalırlar.

Alman halkı, ülkeyi İkinci Dünya Savaşı'na ve büyük bir felakete götüren Hitler'i ve onun partisini sonuna kadar destekledi. Naziler ülkede büyük terör estirmekle birlikte, bu desteği esas olarak terörle sağlayamazlardı. Kendine özgü bir aydınlanma yaşamış, sanayileşmiş bir ülkenin halkını, Avrupa'nın büyük halklarından sayılan Alman halkını "Tätervolk"a (suçlu halk) dönüştürmeyi başarmışlardı.

Almanya Komünist Partisi, o yıllarda, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden sonra dünyanın ikinci büyük komünist partisiydi. Naziler bu partiyi hem sandıkta hem de sokakta yendiler. Önceden bu partinin seçmeni olan çok sayıda işçi daha sonra oyunu NSDAP'ye verecekti.

Dünyanın en büyük sosyal demokrat partisi olan SPD de naziler karşısında tutunamayacak, çok güvendiği sendikalı işçilerin ya naziler tarafından dağıtıldığını ya da onların safına geçtiğini görecekti.

Naziler sadece işçileri ve "sıradan halk"ı değil, aydınların önemli bir bölümünü de yanlarına alabildiler. Bunlardan kimisi NSDAP üyesi oldu, kimisi ise üye olmamakla birlikte nazilere karşı çıkmadan, onlarla birlikte yaşayabildi.

Naziler bunu nasıl başardılar? Gelişmiş kapitalist ülkelerden birisi olan Almanya, Aydınlanma'yı ülkenin özgün koşullarında yaşamış, güçlü bir felsefe geleneği olan ve 20. yüzyılın başlarında fizikte ve psikanalizde özellikle ileri olan bir ülkedi. Alman halkı, nazilerin iktidar yürüyüşünde kazanılacak ve 1933-1945 arasında tarihin gördüğü en büyük soykırım, Yahudi soykırımı, tümüyle olmasa bile yine de bu halkın bilgisi dahilinde yapılacak, insanlığın o güne kadar tanık olduğu en vahşi savaş, bu halkın büyük desteğiyle SSCB'ye karşı yürütülecekti.

Alman halkı sonuna kadar nazileri destekledi. Ülkede önemli denilebilecek herhangi bir

muhalefet ortaya çıkmadı. Nazi rejimi ancak dışarıdan, müttefikler ve SSCB tarafından yıkılabildi.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Alman halkının adı "Tätervolk" ya da "suçlu halk" idi. Bu halk suçluydu çünkü tarihin gördüğü en vahşi terör rejimini sonuna kadar desteklemişti.

Almanya'nın hemen her kentinde "Geschwister Scholl" Sokağı vardır. Scholl Kardeşler Sokağı... Yirmi yaşında bile olmayan bu iki kardeş, nazi rejiminin son yıllarında okullarında rejim aleyhinde bildiri dağıtırlar, yakalanırlar ve idam edilirler.

Bu kadarcık bir muhalefet bile kahraman ilan edilmek için yeterli olduğuna göre, o dönemde Almanya'daki muhalefetin boyutunu tahmin etmek zor değildir.

Naziler gelişmiş bir halkı kendilerine bağlamakta nasıl bu kadar başarılı olabildiler? Bu başarının ekonomik temelde açıklanması mümkün değildir.

Nazi iktidarı öncesi Almanya, 1929 genel ekonomik krizinin ülkeye özellikle şiddetle yansması sonucu oldukça kötü durumdaydı. Paranın değeri kalmamış, işsizlik büyük rakamlara ulaşmıştı. Naziler yoğun silahlanma ve büyük altyapı yatırımlarıyla enflasyonu gerilettiler ve işsizliği azalttılar. Ne ki, ekonomide elde edilen bazı başarılar büyük bir terör rejiminin kurulmasını ve yıllarca ve hem de savaş içinde ayakta kalmasını açıklayamaz. Bu ülkedeki Yahudi soykırımının ekonomik gerekçelerle açıklanmasının oldukça zayıf kalması gibi...

Aynı dönemde faşizmin başka çeşitleri de vardı. İtalya ve İspanya'da Yahudilerin izlenmesi, toplumdaki dışlanması ve katledilmesi Almanya ile karşılaştırılmayacak kadar azdı.

Savaştan sonra, kayıtsız şartsız teslim olmak zorunda kalmış Almanya'da halk önce bütün suçu nazilere yükledi: Onlar yapmışlardı ve halkın haberi yoktu. Ortadan kaybolan Yahudi komşuları, Yahudi dükkan sahiplerini Yahudi olmayan Alman halkı görmemişti. Toplama kamplarında imha edilen onbinlerce insandan da kimsenin haberi olmamıştı.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Almanya ikiye bölündü: 1949'da Federal Almanya Cumhuriyeti (FAC) adını alacak Batı kesimi müttefiklerin işgalinde iken, Demokratik Almanya Cumhuriyeti (DAC) adını alacak Doğu kesimi Kızıl Ordu'nun işgali altındaydı. Savaşın bitiminden kısa süre sonra başlayan Soğuk Savaş ortamında, iki Almanya da ait oldukları kapitalist ve sosyalist blokların "örnek ülkeler"i olarak öne çıkarıldılar. İki taraf da fazlasıyla deşifre olmuş nazilerin yargılanması, mahkum edilmesi ve idamlarından öteye, "Tätervolk" konusuna eğilmediler. Başka ülkeden halk ithal edilemeyeceğine göre, yakın geçmişte nazileri sonuna kadar desteklemiş olan bu halk her iki sistem için de gerekliydi. FAC'de gelişmiş bir kapitalizm kurulurken, DAC ise "sosyalizmin vitrini" sayılacak bir gelişmişlik düzeyine ulaşacaktı.

FAC'deki ders kitaplarında nazi dönemi genel sözcüklerle geçiştirilirken (bir öğretmen bunun gerekçesini şöyle açıklar: öğrencilerin anne-babaların büyük bölümü NSDAP üyesiydi ve bu durumda kime neyi anlatacaktınız?), DAC'de ise nazizm esas olarak tekelci sermaye ve ekonomik nedenlerle açıklanıyordu. Kapitalistler mülksüzleştirildiğine göre faşizm tehlikesi de ortadan kalkmış demektir. Bu durumda geçmişin farklı bir temelde sorgulanması söz konusu değildi.

Ne ki, geçmiş sorgulanmadan ve bilince çıkarılmadan ortadan kaybolmuyor. Etkisi, bilinçli olarak olmasa bile, kuşaktan kuşağa geçiyor. DAC, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından kısa süre sonra tarihe karıştı ve neo-nazi partilerin Almanya'nın bu bölgesinde kısa sürede güçlenmeleri ve halktan da küçümsenemeyecek destek bulmaları herkesi şaşırtdı. Nazizmin Alman halkı üzerindeki etkisi sosyalist dönemde gerilemiş, belirli oranda yıkılmış, kalan bölümü de buzdolabına kaldırılmıştı. Uygun zamanda ortaya çıkacaktı ve çıktı da.

Almanya'nın Batı kesiminde nazizmin resmi olarak değil toplumsal olarak ilk sorgulanması 1968'de başlar. Alman 68'i bu sorgulamayla karakterize olur. Nazi anne ve babaların "savaş çocukları" nesli olarak adlandırılan gençler, nazizmi ve onun derin toplumsal etkisini sorgularken Frankfurt Okulu'na büyük ilgi duyarlar. Nasıl duymasınlar? Frankfurt Okulu nazizmin bu toplumda nasıl bu kadar etkili olabildiği sorusunu 1930'lu yıllarda sormuş ve aynı yöndeki araştırmalarına da ABD'de sürgünde yaşadığı savaş yıllarında ve savaş sonrası Almanya'da devam etmişti. Adorno, Horkheimer, Marcuse ve Fromm güncellik kazandılar.

Bu insanlar, ülkenin yakın tarihine açıklama getirme çabalarının yanı sıra, Freud ile Marx'ı değişik şekillerde birleştirme çabalarıyla da dikkat çekerler.

Almanya'da 1930'lu yıllarda nazizmin başarı nedenleri üzerine ilk sorular sorulurken, pratik bir kez daha teorinin yolunu açıyordu. Cevap ortadaydı: Naziler gelişmiş bir toplumu kendilerine bağlamayı başarmışlardı. Cevap vardı ama soru yoktu. Frankfurt Okulu o yıllardaki cevabı açıklayabilecek soruları sormaya başladı.

Bu sorular ve açıklanmış cevap aradan 30-35 yıl geçtikten sonra Almanya'da güncelleşecekti.

Nazilerin bir toplumu nasıl ele geçirdiklerini daha iyi anlayabilmek için 1920'li ve 1930'lu yıllarda Almanya'nın bilimsel alandaki gelişmişliğine bir göz atalım.

FİZİKTE İKİ DEVRİM

20. yüzyılın ilk çeyreğinde fizikte iki büyük devrim gerçekleşir. Görelilik kuramı ve parçacık mekaniği o güne kadar bilinen fiziği olduğu kadar, doğa anlayışını ve onun felsefi açıklamasını da önemli oranda etkilerler. Her iki devrimin de önde gelen kişileri büyük oranda ya Almandır ya da Almanca konuşulan ülkelerdendir.

Fizikte iki büyük devrimin de kapısını açan Max Planck, sonraki yıllarda nazilerle önemli bir sorun yaşamayacaktır. Bir Alman Yahudisi olan Einstein Almanya'yı terk etmek zorunda kalırken, parçacık mekaniğinin iki önemli isminden birisi olan Werner Heisenberg, sonraki yıllarda NSDAP'ye üye olmamakla birlikte nazilerle birlikte yaşayabilecektir.

Fizikteki devrimlerin öteki büyük isimleri Avusturyalı Schrödinger ile Danimarkalı Bohr'dur. Alman değildirler ama Almanca ve Alman kültürü çerçevesindedirler.

20. yüzyıl başında büyük gelişme gösteren fiziğin dili Almancadır.

PSİKANALİZ

Tarihte insanın evren, doğa ve kendisi hakkındaki düşüncesini derinden etkileyen üç büyük devrimden söz edilir:

Birincisi, Kepler ile anılır. Dünyanın evrenin merkezi olmadığı, evrenin dünya çevresinde dönmediği görüşü bugün bize normal gelmekle birlikte, insanın evrenin merkezinde bulunmadığını açıklaması o dönemde yüzyıllardır geçerli olan dini ve felsefi anlayışlarda ciddi bir sarsılma yaratmıştır.

İkincisi, Darwin ile anılır. İnsanın bugün görüldüğü gibi ortaya çıkmadığı, belirli bir evrim sonucu şekillendiği anlayışı, dine ve buna dayanan felsefi anlayışa önemli darbe indirmiştir.

Üçüncüsü, Freud ile anılır. 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan psikanaliz, insanlık için “kabul edilmesi en zor devrim” olarak da nitelendirilir. İnsan kendisine de hakim değildir. İnsanın bilincinin yanı sıra denetleyemediği bir bilinçaltı da vardır.

Avusturya Yahudisi olan Freud, nazilerin iktidara gelmesi ve etkilerini öteki ülkelere de yayması sonucu sürgüne gidecektir.

Psikanalizin o dönemdeki iki büyük ismi Adler ve Jung da Alman kültürü içinde yetişmiş olarak düşünülebilirler.

FELSEFE

Almanlar “felsefeci halk” olarak bilinirler. Sadece Marx, Engels, Kant, Leibniz, Schopenhauer, Nietzsche gibi isimleri saymak bile yeterlidir. Felsefeci değil ama sosyolojinin önemli isimleri arasında sayılan Max Weber de Almandır.

Naziler felsefeciler arasında da yandaş buldular: Anlama bilimi olarak da adlandırılan hermeneutik’in önemli ismi Gadamer ve 20. yüzyılın büyük filozoflarından sayılan Heidegger, sorun çıkarmadan nazilerle birlikte yaşayabileceklerdi.

Yukarıdaki kısa liste bile NSDAP’nin önemli bir kadroya sahip olduğunu, 20. yüzyılın başlarında değişik bilim dallarında ön planda yer alan Almanya’da nazilerle birlikte önemli bir bilim insanı kıyımı yaşandığını –Frankfurt Okulu’nun tümü sürgüne gitmek zorunda kalacaktır- ama yine de geriye kalanın da az ve önemsiz olmadığını belirtmek gerekir.

SORU NEDİR?

Frankfurt Okulu’nun 1930’lu yıllarda NSDAP’nin sağladığı büyük destek ile ilgili olarak sorduğu soru, Almanya sınırlarını aşan bir öneme sahipti.

Özellikle işçiler neden çıkarlarına açıkça aykırı politikaların peşinden gitmeye bu kadar yatkındı? Bilinen marksist cevap olan “yanlış bilinç” açıklayıcı değildi. Soruyu yanıtlamıyor, sadece başka alana kaydırıyordu. Neden bu kadar çok insanın “yanlış bilinç”e sahip olduğunu ve bundan kurtulamadığını açıklayamıyordu.

Almanya’da soru daha somuttu: Bu kadar gelişmiş bir halk, bilimin değişik dallarında ve felsefede bu kadar ileri olan bir ülkenin halkı, NSDAP gibi açıkça ırkçı ve savaş yanlısı bir partiyi nasıl böylesine destekleyebilirdi?

Bu soruyu “partilerin kitleye iyi öncülük yapamadıkları” gibi nedenlerle yanıtlamak mümkün değildi. Burada “neden” sorusu cevaplandırılmıyor, sadece soru başka bir alana atılmaya çalışılıyordu.

FREUD’UN CEVAP ARAYIŞI

Cevap ancak o güne kadar hesaba katılmayan ya da sosyal bilimlerden ayrı olarak ele alınan bir bilim dalının, sosyal teorilerin içine katılmasıyla bulunabilirdi. Burada söz konusu olan, psikoloji ve sosyolojinin birlikte ele alınmasıdır. Bu anlayış Freud’da da bulunmakla birlikte, bırakalım 20. yüzyılın başlarını, 21. yüzyılda bile yeterince anlaşıldığı söylenemez.

Psikoloji; psikanaliz, analitik psikoloji gibi değişik dallarıyla, bireyle ilgili olarak düşünülür. Masasında oturan psikolog, yatağa uzanmış hastasıyla konuşarak, geçmişinde varolan, bilinçaltına yerleşmiş ve farkında olunmadan bugünkü psikolojik rahatsızlığın nedeni olan olayı ortaya çıkarmaya, hasta ile birlikte onun geçmişini yeniden kurmaya ve böylece geçmişte bırakmaya, geçmişle bugün arasındaki bağı keserek ya da bu bağı bilince çıkarıp etkisizleştirerek hastayı iyileştirmeye çalışır. Psikanaliz denilince akla ilk gelen sahne budur.

İlginçtir, Freud bile psikanaliz için gelecekte daha geniş bir alanın varlığını, psikanalizin esas olarak ruhsal hastalıkların iyileştirilmesinde ya da tıpta değil, sosyal bilimlerde kullanılmasını istemiş ve bu kullanımın ilk örneklerini de vermişti.

“Massenpsychologie und Ich-Analyse” (Kitle Psikolojisi ve Benlik Analizi) (1) adlı makalesinde Freud, tahmin edilebileceği gibi, Hitler’in halk üzerindeki büyük etkisinin nasıl oluştuğunu inceler. Psikanaliz, burada birey bazından ayrılmakta ve kitle psikolojisine yönelmektedir.

Kitle psikolojisi, kitleyi oluşturan bireylerin tek tek psikolojilerinin toplamı değildir. Her bireyin ayrı özellikleri bulunmakla birlikte, tek başlarına iken sahip olmadıkları, ama bir araya

geldiklerinde ya da kendilerini bir arada imiş gibi hissettiklerinde ortaya çıkan ve daha sonra da sürebilen bir psikolojidir. Freud, kitle psikolojisi analizinde, halkın önderini –Hitler’i- kendi ideal ben’inin yerine koymasından hareket ederek, Hitler’in kitle üzerindeki büyük etkisini açıklamaya çalışır. Freud’a göre, bu kişilerin ideal ben’i zayıf olduğu için yerini başka bir ideal ben’e kolayca bırakabilmektedir.

Hitler’in halk üzerindeki büyük etkisini açıklamakta Freud’un analizi de bir cevaptır. Bu cevabın bir doğruya bir de yanlışta açılan yanı vardır:

Psikanalizin bireyin sınırları içinde kalmadığının, kitle psikolojisini de açıklamakta kullanılabileceğinin gösterilmesi önemlidir. Ne ki, burada ciddi bir sorun vardır: Açıklama vardır ama bu açıklama birey psikolojisinin kitle çapında genelleştirilmesiyle yapılmaktadır. Hareket noktası bireydir. Kitle ile birey arasındaki farklılık sayıdan ileri gelmektedir.

Burada kitle ile ilgili bir açıklama yapılmış olsa bile, yapılan gerçekte bireyle ilgilidir. Kitle, bireyin çoğalmış durumu olarak düşünülmemekte; bireylerin psikolojilerinin toplamı, kitle psikolojisini vermektedir. Bu durumda birey psikolojisiyle kitle psikolojisi arasında önemli bir fark bulunmamakta, bireylerin ancak kitle halinde buldukları ya da böyle hissettikleri zaman sahip olacakları ayrı bir psikoloji, bir çeşit “büyük kimlik psikolojisi” (örneğin ulusal psikoloji, aşiret psikolojisi) bulunmamaktadır.

Freud’un Hitler’in kitle üzerindeki etkisinin nedenleriyle ilgili saptamaları sonraki yıllarda aşılmış olsa bile, “toplumsallıktan uzak” olmakla eleştirilen psikanalizin, toplumsal olayların açıklanmasında –henüz yüzeysel de olsa- kullanılabileceğini gösterir.

Fromm, aradan yıllar geçtikten sonra, Freud’un teorisinin gerçekte toplumsal bir teori olduğunu, toplumsallığın teoriye içkin olduğunu söylerken haklıydı. Bireyin psikolojik rahatsızlıkları, kompleksleri, olumlu ya da olumsuz narsizminin ortaya çıkmasında, ilk sosyalizasyonun yaşandığı aileden başlayarak, ikinci sosyalizasyonun yaşandığı toplumsal grupların belirleyici rolü vardır. Bireyin sorunlarından başka bir şeyi dikkate almıyor olsanız bile, o sorunların şekillenmesini anlamak için, bireyin içinde bulunduğu toplum dikkate alınmak zorundadır. Bu nedenle psikanaliz, bireye özgü gibi görüldüğü zaman bile, toplumsuz olamaz.

Freud’un Hitler ile halk arasındaki ilişkiyi analizinde sonraki yıllarda önemi daha iyi anlaşılacak

bir başka nokta ise, bireye değil, kitleye bakılmasıdır.

Hitler'in karizmatik kişiliği ve Weber'in bu konudaki teorisi, nazilerin kullandıkları propaganda teknikleri, nazilerin paramiliter örgütlerinin uyguladıkları şiddet ve bunun yarattığı korku... Freud, analizinin çıkış noktası olarak, Hitler'i ve nazileri değil, halkı alır. Hitler'in demagogluğu, en gelişmiş propaganda tekniklerinin kullanılması, propagandada yalanın sınır tanımaması gibi olguları öne çıkaran açıklamalara Freud itibar etmez. "Halk Hitler'in ve nazilerin propagandasına açık duruma nasıl gelmiştir?" Freud, öteki uca, halka bakar. Halk bu propagandaya inanmaya hazır; bu duruma nasıl geldi?

Alman halkının "suçlu halk"a dönüşmesinin temelinde, bu halka ait kimisi dönemsel kimisi böyle olmayan özellikler de bulunmak zorundadır.

Freud'un Hitler'in etkisinin nedenleriyle ilgili analizi sonuçta bireysel özelliklerin çoğaltılması/genelleştirilmesinden hareket ediyor olsa bile, açıklanılmak istenilen sonuçta "suçlu halk"tır.

OTORİTER KİŞİLİK

Adorno, "otoriter kişilik" saptamasıyla soruna bireylerin sosyalizasyonu yönünden yaklaşır. Birey, ailede başlayan ve daha sonra değişik toplumsal kurumlarda devam eden sosyalizasyonunda, otoriteye uymayı öğrenmiştir. Yukarıdan gelen emre uyulur, karşı çıkılmaz. Bu çerçevede sosyalize olan kişiler, daha sonra nazilerin insanlık suçlarına kolayca ortak olmuşlar, aldıkları emirleri sorgusuz sualsiz yerine getirmişlerdir.

NSDAP üyesi olan ve ağır suçlar işlemiş bulunan bazı naziler, Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasının ardından yargılandıklarında, suç işlediklerini kesin olarak reddetmişler ve sadece aldıkları emirleri yerine getirdiklerini belirtmişlerdi. Bunların arasında Auschwitz toplama kampının komutanı da vardır. "Biz yukarıdan gelen emre uymayı öğrendik, büyüklerin söylediklerini kayıtsız şartsız yerine getirmeyi öğrendik" diyerek mahkemede kendini

savunmuştur. O da benzeri başka Almanlar gibi kendisini suçlu görmüyordu. Kimseye kötülük yapmak amacıyla hareket etmemiş, sadece verilen emirleri uygulamıştı. Başka türlü emir almış olsaydı, başka türlü davranırdı.

Burada önemli olan, bu gerekçeyle kendilerini savunan kişilerin önemli bölümünün söylediklerine gerçekten inanmasıdır. Nitekim Auschwitz'in komutanı da, idamından kısa süre önce kendisine hayat hikayesini ayrıntılı anlatması için verilen bütün kağıtları dolduracaktır. Emir, artık aynı safta yer almıyor olsa da, yukardan gelmiştir ve ona düşen bunu yerine getirmektir.

Bu davranış tarzı Adorno'nun saptamasını doğrular gibi görünmekle birlikte, önemli bir soru boşlukta kalmaktadır: Naziler iktidarı ele geçirdikten sonra Alman halkının onları savaşın sonuna kadar izlemesi, önemli bir direniş göstermemesi olgusunun açıklanmasında "otoriter kişilik" işlevli bir rol oynayabilir; daha öncesi için ise aynı işlevlilikten söz edilemez. NSDAP ve Hitler'in sahip oldukları büyük kitle desteği, iktidarın ele geçirilmesi süreci içinde oluşmuş, nazi iktidarı altında sağlamaştırılmıştır.

"Otoriter kişilik" saptaması, tek tek bireylerin ortak (sosyalizasyon) özelliklerinden hareketle kitle psikolojisine sıçramakta, hareket noktası olarak yine bireyi almakta, kitleyi bireyin çoğulu olarak görmekte ve sonuç olarak Alman halkının nazilerin iktidarı ele geçirme sürecinde onların propagandasına nasıl bu kadar açık olabildiklerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Almanya'da son yıllarda yayınlanan bazı araştırmalar nazilerin iktidar yürüyüşlerinin "otoriter kişilik" ile açıklanamayacağını yeniden gösterdi. Alman halkı savaş sonrası yıllarda "Tätervolk" suçlamasından kurtulabilmek için, "herşeyin naziler tarafından yapıldığını, çok kişinin yapılanlardan haberinin olmadığını, sadece emirleri yerine getirdiklerini" savunacak ve bu savunu yıllarca sürecekti. Sadece Sovyet halkı ve naziler tarafından işgal edilmiş öteki ülkelerin halkları değil. Alman halkı da nazilerin kurbanıydı. Bir süre sonra buna kendileri de inanmaya başladı. O kadar ki, Almanya'da yıllarca başbakanlık yapmış olan Helmut Kohl, önemli yıldönümlerinde yaptığı konuşmalarda, toplumda yaygınlık kazanmış eğilime uygun olarak, "Alman halkı da nazilerin kurbanıdır" saptamasını yapmaktan geri durmadı.

Helmut Kohl aktif ya da pasif olarak savaşta nazilerle birlikte yer almış bir kuşağın temsilcisiydi. Bu kuşak, Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasından sonra derin bir travma yaşadı. "Tätervolk" olduğunu kabullenemedi. Bunun yerine düşünmemeyi ve unutmaya çalışmayı tercih etti.

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda yayına başlayan ve o zamandan beri Almanya'nın en çok satan gazetesi olan Bild'in neden içeriksiz bir bulvar gazetesi olarak yayına başladığını o yılların bir gazetecisi şöyle açıklar:

“Alman halkı düşünmek istemiyordu, bu nedenle fazla bir şey söylemeyen bir gazetenin çok satacağını düşündük.”

Gerçekten de öyle oldu...

Almanya'da nazi dönemiyle ilgili ayrıntılı araştırmaların artan bir yoğunlukta yayınlanmaya başlaması için 1968'i beklemek gerekecekti.

Sonraki yıllarda yayınlanan araştırmalar, naziler döneminde yaşamış Alman halkının kendi kendisini inandırdıklarının gerçekte ilişkisi olmadığını gösterecekti. Çok sayıda kişi Yahudilere ne yapıldığını aşağı yukarı biliyordu. Yahudilerin yok edilmesinden toplumun her kesimi –kimisi daha az kimisi daha çok olmakla birlikte- bir şekilde yararlanmıştı. Yahudiler ticaretten, toplumsal hayattan yok edildiklerinde, yerlerini başkaları doldurmuş, Yahudilerin malları ve işyerleri başkalarına geçmişti.

Naziler, özellikle küçük yerleşim birimlerinde sivil toplumu örgütleyerek yükselmişlerdi. Yahudilere karşı yapılan yürüyüşlerde, Yahudilerin lanetlendiği ve binlerce kişinin katıldığı ayine benzeyen mitinglerde sadece naziler değil, Alman halkının NSDAP üyesi olan ve olmayan büyük bir kesimi de vardı.

Nazilerin iktidar yürüyüşünü aileden kaynaklanan “otoriter kişilik” ile açıklamak mümkün değildi. Psikanalizde eskiden beri varolan büyük sorun, kişiye ait kategorilerden hareketle toplumsal düzeye sıçramak, burada kendisini yeniden gösteriyordu. O dönemde Adorno tek örnek de değildi.

BABASIZ VE ÜZÜLEMİYEN TOPLUM

Alexander Mitscherlich sosyal psikoloji alanında yazdığı iki kitabıyla savaş sonrası Almanya'da dikkati çeker: "Auf dem Weg zum vaterlosen Gesellschaft" (Babasız Toplum Yolunda) ve "Die Unfähigkeit zu trauern" (Üzülemeyen (ya da üzülmeyi beceremeyen) Toplum).

İkincisinden başlarsak: Mitscherlich, Freud'un Hitler'in kitleler üzerindeki etkinliğini açıklayan görüşünü yeni duruma uygular. Alman halkı "ideal ben"ini kaybetmiştir, ama bu kayıp için üzülememektedir. Hitler için üzülmek yasaktır. Batı Almanya'da müttefikler, Doğu Almanya'da Kızıl Ordu karşısında kayıtsız şartsız teslim olmuş bir ülke halkının onlara uyum sağlamaktan başka yapabileceği bir şey yoktur. Sorun çözülmüştür, sadece geriye itilmiş, unutulmaya bırakılmıştır.

"Babasız Toplum Yolunda" yapıtında ise Mitscherlich, savaş sonrası toplum için önemli bir saptama yapar: Babanın aile içindeki önemi, dolayısıyla çocuk üzerindeki otoritesi azalmıştır. İşyeri evden uzaktadır, baba eskisinden daha az ailesiyle birlikte olabilmektedir. Aile içindeki sosyalizasyonun önemi eskisine göre azalmış, aile dışındaki sosyalizasyonun (okul, medya, arkadaş grupları) önemi artmıştır.

Çocuğun bir dönem babayı "ideal ben"i yerine oturtmasının önemi de böylece azalmış olmaktadır. Örnek alınan babanın yerini giderek başka örnekler almaktadır.

Mitscherlich'in saptaması önemli olmakla birlikte, kendisinin Almanya'nın savaştan çok sayıda (erkek) kayıp vererek çıkmış olmasını neden dikkate almadığı merak konusu olmuştur. Babasız toplum, ki sadece Almanya'dan ibaret değildir, olgusunun bir başka yanı da çok sayıda insanın öldüğü savaştır.

Mitscherlich sadece ekonomideki gelişmenin ailedeki etkisi üzerinde durmakla yetinmiş, konunun tarihsel bağlamını dikkate almamıştır.

Mitscherlich'in bu saptaması daha sonra bazı sosyal psikologlar tarafından Almanya 1968'ini değerlendirmek için de kullanılmış, 68'in nedeni olarak, savaş sırasında ya da sonrasında doğmuş gençlerin babasız ya da baba otoritesinden uzakta büyümeleri gösterilmiştir.

Bu durum, psikanalizin toplumsal olaylar açıklanırken kullanılmasındaki aptalca örneklerden birisi olarak görülür.

ALMANYA 68'İ

Almanya 68'i Adorno'nun "otoriter kişilik" tezini de doğrular gibiydi. Başka ülkelerin 68'i Almanya'daki kadar büyük bir kuşaklar çatışmasına sahne olmamıştır. 68'liler bu toplumdan uzak durmak istediklerini, bir önceki kuşaktan nefret ettiklerini sürekli tekrarladılar. Nazileri iktidara getirmekle kalmayan, onlarla birlikte sonuna kadar savaşan bu kuşaktı. Bu nedenle gençliğin önde gelen isteklerinden bir tanesi özgürlüktü; öncelikle aileden özgürlük, otoriteden özgürlük...

Herhalde başka hiç bir ülkede anti-otoriter eğitim, anti-otoriter çocuk yuvaları, anti-otoriter sosyalizasyon üzerine bu kadar yapıt yayınlanmamış ve teori ileri düzeyde pratiğe uygulanmaya çalışılmamıştır.

Almanya toplumunun nazi geçmişiyle hesaplaşması 1968'de başlar. 1945-1968 arasında "geçmiş unutmaya çalışmak" esastı. Batı Almanya'nın yaşadığı hızlı ekonomik gelişme, çok kişinin maddi durumundan memnun olması, geçmişin gerilere itilmesi için de uygun koşullar yaratıyordu. Ne ki, geçmiş unutulabilecek kadar geride kalmamıştı ve 68'in gençleri ağırlıklı Almanya'ya özgü bir yönelimle, babalarının ve dedelerinin geçmişini ortaya çıkarmaya çalıştılar. Bazı gençler babalarının aktif bir nazi militanı olduğunu öğrendiklerinde şok geçirdiler. Bir sonraki kuşak için nazilik yine de kötü olmakla birlikte daha başa çıkılabilir bir olaydı. Ama "demokrat" olarak tanınan bazı babaların yakın geçmişte aktif birer nazi olmalarını açıklamak ve sindirmek zordu.

Travma dedeler ve babalardan belirli oranda gençlere de geçti. Çok sayıda genç –olup bitende hiçbir rolü olmamasına karşın- kendisini nazilerin işlediği suçların sorumluluğu altında hissediyordu.

68 gençleri ile birlikte yabancılar politikası ve ırkçılığa karşı mücadelenin önemle gündeme gelmesi ve sonraki yıllarda büyüyen gençlerle birlikte değişik oranlarda sürmesi Almanya için önemli bir gelişmedir.

25 yıldır Almanya’da yaşayan birisi olarak şunu açıkça gördüğümü söyleyebilirim: Batı Almanya’da ırkçılık halen tehlike olarak mevcuttur, ama son 25 yılda artmamış, azalmıştır. Bunun önemli nedenlerinden bir tanesi, naziler döneminde aktif rol üstlenmiş olanların yavaş yavaş ölmeleri ve 68’de aktif rol almasa bile o dönemin anlayışından etkilenmiş gençlerin –şimdiki orta yaşlıların- değişik alanlarda sorumlu noktalara gelmiş olmalarıdır.

25 yıl öncesinin “Kiralık Ev (yabancılar hariç)” gazete ilanlarından, yine var olan ama bu kadar açık olmayan başka bir ırkçılığa geçildi.

Eski Demokratik Almanya Cumhuriyeti’ni (DAC) oluşturan bugünkü Doğu Almanya bölümünde ise benzeri bir gelişmeden söz edilemez. Bu bölgede nazi parti ve örgütlerinin seçimlerde küçümsenemeyecek oranda oy almaları söz konusudur. 1945-1989 yılları arasında sosyalist bir yönetimde yaşamış bir ülkede, sosyalizmin tarihe karışmasının hemen ardından nazilerin “berekatli bir toprak” bulmaları konusu, üzerinde önemle durulması gereken ve ek olarak sosyal psikoloji ile yakından ilgili bir konudur.

Toplumu güçlü olarak etkilemiş olan nazizm üretim araçlarındaki özel mülkiyetin kaldırılması, geçmişin lanetlenmesi, işlenilen insanlık suçlarının belirtilmesi ve bazı sorumluların yargılanıp mahkum edilmesiyle ancak toplumsal bir sistem olarak ortadan kalkar. Gerçekte ise çok sayıda insanın bilincinde, bazı özellikleri bilinçaltına itilmiş olarak sürer.

Alman halkının Hitler ve NSDAP’yi sonuna kadar desteklemeleri, nazilerin görüşlerini önemli oranda içselleştirmeleri, Alman kültürüyle, bu ülkedeki aydınlanmanın özellikleriyle yakından ilgilidir. Bunun üzerine Birinci Dünya Savaşı’nın kaybedilmesi ve ağır koşullara sahip olan Versailles Antlaşması’nın imzalanmak zorunda kalınmasıyla, 1929 büyük dünya ekonomik krizi de gelmişti. Bu etkenler Alman halkının naziler tarafından güçlü biçimde etkilenmesini

kolaylaştırdılar.

Bir halkın kültürel tarihinin özelliklerinin pişmanlık ya da özeleştirisi ile ortadan kalkması mümkün değildir. Bunlarla hesaplaşılması gerekir. Kaldı ki, Federal Almanya Cumhuriyeti (FAC) halkı özeleştirisi bile yapmamış, sadece susmak zorunda kalmıştı.

DAC VE FAC

68'in militanları, ama sadece FAC'de bu sessizliği bozdular.

DAC'de ise FAC'deki gibi bir 68 yaşanmadı. Belirli kişilerden değil, yüzeysel kalsa bile, bir kuşaktan hesap sorulması, en azından suçun bilince çıkarılması gerçekleşmedi.

O dönemin koşullarının da dikkate alınması gerekir: Soğuk savaş yıllarında ve bu savaş içindeki iki Almanya'nın özel durumlarından hareketle daha ileriye gidebilmek de gerçekten zordu. DAC ve FAC soğuk savaşta karşıt iki blokun Avrupa'daki koç başlarıydı. 1980 sonrasında Polonya'da Dayanışma Sendikası gündeme gelinceye kadar, DAC, sosyalist ülkelerin "zayıf halkası" olarak değerlendirilmiş, iki sistem arasındaki üstünlük mücadelesi Avrupa'da DAC-FAC mücadelesi olarak somutlaşmıştı.

DAC yöneticileri için faşizmle hesaplaşmamış olanlar FAC'dekilerdi. Unutuluyordu ki, sosyalizm ve kapitalizm gibi ayrı iki sosyo-ekonomik sistemde yaşayan iki halk, kısa süre önce tek halktı ve nazizmi yaşamış ve onu sonuna kadar desteklemişti. Unutulan bir başka önemli nokta ise, FAC'deki sosyal kapitalizm gibi DAC'deki sosyalizmin de bu halka dayanılarak kurulmasıydı. Dışarıdan halk getirilemeyeceğine göre, başka yol da yoktu. (O zamanki Almanya sınırları dışından gelmiş olan Almanlar da (örneğin Südetler) nazi hayranıydılar ama bunu artık sergileyemiyorlardı.)

DAC ve FAC'deki kalifiye elemanlar açısından durum daha da vahimdi. Bu insanların küçümsenemeyecek bir bölümü NSDAP üyesi olmuştu, üye olmayanlar ise desteklerini genellikle pasif olarak göstermişlerdi. Sosyal kapitalizmin ve sosyalizmin bu insanlara ihtiyacı vardı ve bu ülkelerdeki yeni rejimlerde gerçekte hiç bir şeyi çözmeyen kısa özeleştirilerle yerlerini aldılar. DAC'de nazi kadrolarının yargılanması FAC'den ilerideydi, ama bu konuda fazla ileri de gidemediler. Gidemezlerdi de, yoksa çok daha fazla sayıda insanın yargılanması gerekecekti.

Bu durumda DAC'de sorumlu konumda bulunan çok sayıda kişinin nazi geçmişinin olmasını doğal karşılamak gerekiyor. Bu insanlar, toplumun geri kalanı gibi, nazi geçmişleriyle önemli bir hesaplaşma yaşamadan, sosyalist oldular.

Nazizmin önemli bileşenlerinden birisinin “güçlü Alman ulusu”nun oluşturulması olduğu bilinir. DAC yönetimleri de, yalnız bu kez sosyalist temelde aynı amaca yönelmişlerdi. DAC kurulduktan bir süre sonra, tek değil, iki ayrı Alman ulusunun bulunduğu tezi geliştirildi: FAC'deki Almanlar ve DAC'deki Almanlar. DAC yönetimleri, daha güçlü ve gelişmiş bir Alman ulusu oluşturduklarını savunuyorlardı.

Bu söylemle, Nazi geçmişle yeterince hesaplaşılmamış olması birleştirildiğinde, “güçlü Alman ulusu” anlayışının bu kez sosyalist temelde kendisini yeniden ürettiği söylenebilir.

Nazizmin önemli ölçütlerinden bir tanesi, Alman olmayanlara karşı aldığı tutumdur. Romanları, Rusları ve daha başka halkları naziler “aşağı halklar” olarak değerlendirirdi.

1945 sonrasında hem DAC hem de FAC yabancı işçiye ihtiyaç duydu. Bunların büyük bölümünü FAC, önce Yunanistan ve İtalya, daha sonra Türkiye ve Yugoslavya'dan alırken; DAC ise Kuzey Vietnam, Mozambik gibi ülkelere yabancı işçileri ülkesine getirdi.

İki ayrı toplumda yaşaması söz konusu olan bu iki ayrı halkın, ülkeye gelen yabancılara yönelik davranışı birbirine hayli benziyor. Ortak özellik, ülkeye çalışmak için getirilmiş yabancılardan uzak durulmasıdır.

İki ülke arasında yabancılara karşı tutum konusunda dikkate alınması gereken bir başka özellik, Yabancılar Yasası'dır. FAC'deki yasa başından itibaren kısıtlamalarla dolu bir yasaydı. İlginç olan, DAC'dekinin daha da kötü olması, ülkede belirli bir süre kalmış olan yabancının bile, iş anlaşması sona erer ermez gönderilmesidir. FAC'de ise aynı durumdakiler ülkede kalabiliyorlar ve daha geniş haklara sahip oluyorlardı.

DAC'de çalışan yabancıların toplumdan izole biçimde yaşamalarının teşvik edilmesi de dikkat çekicidir. FAC'de de başlangıçta aynı durum gözlenmiş, zamanla ailelerin ülkeye getirilmesiyle birlikte toplum içine karışılmaya başlanmıştır.

DAC'de ise işçilerin ailelerini ülkeye getirmeleri söz konusu olamazdı.

Bu farklı uygulamanın açıklaması vardır: DAC'de iş piyasası katı denetim altındadır, bu nedenle de ülkeye aile birleşimi yoluyla yabancı işgücü gelmesi istenmez. Yeni işgücüne ihtiyaç duyuluyorsa, bu, başka türlü karşılanır.

Sosyalist ekonominin işleyiş özelliklerinden kaynaklanan bu kısıtlama, nazi geçmişle yeterli sanılan gerçekte ise yüzeysel kalan bir hesaplaşmanın da varlığıyla, toplumda yıllarca "yabancıya yabancı olmak" duygusunun birikmesine yol açar. Bunun ardından gelen, ülkedeki sorunların kolaylıkla yabancılara yıkılabilmesidir ve Batı'daki neo nazilerin yaptığı da bundan başka bir şey değildir.

DAC'nin son yıllarında ya da bu ülke yıkıldıktan hemen sonra yapılan değişik araştırmalarda, toplumda, özellikle gençler arasında önemli bir yabancı düşmanlığı potansiyeli saptanır. DAC, FAC'ye katıldığında Batı'dan Doğu'ya akın eden neo naziler, burada "berekatli bir zemin" bulurlar. Örneğin DAC'nin tarihe karışmasından kısa süre sonra bu bölgedeki Lichtenstein adlı yerleşim biriminde nazilerin ilticacı yurtlarına saldırımları, ateşe vermeleri, insanların yaralanması ve ölmesi ve daha da kötüsü kasaba halkının sokağa çıkarak naziler lehine slogan atması tek kelimeyle korkunçtu.

Böyle bir gelişme ancak yılların birikiminin sonucu olabilirdi. DAC'de nazi olmak suçtu, ama Almanya söz konusu olduğunda "yabancıya yabancı olmanın" nazizme dönüşmesi hiç zor değildir.

Almanya'daki bu durum, nazizmi ve genel olarak faşizmi salt tekelci burjuvazinin ürünü olarak görmeyen, faşizmin ülkenin kültürel tarihi ve halkın psikolojisi ve bilinçaltındaki yerini dikkate almamanın, konuya "burjuvazi bitti, faşizm de bitti" anlayışıyla yaklaşmanın doğru olmadığını gösteriyor. Nazizmin değişik faktörleri, bu kez sosyalist bir kültür temelinde kendilerini yeniden oluşturabiliyorlar. Burada artık faşizm ya da nazizmin söz konusu olmaması aldatıcıdır. Önemli olan, onun bileşenlerinden bazılarının kendilerini farklı bir toplumda yeniden üretmesine dikkat edilmesidir.

KIZIL ORDU FRAKSİYONU

Almanya'da Kızıl Ordu Fraksiyonu (RAF), Fransa'da Action Directe (Doğrudan Eylem) ve İtalya'da Kızıl Tugaylar, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki kent gerilla örgütlerinin en tanınmış olanlarıdır. Bunlardan RAF ülke ekonomisinin ve devletin önde gelen kişilerini hedef alan eylemlerini uzun süre devam ettirmesi ve 1990'lı yıllarda da kendi kendisini feshetmesiyle ötekilerden ayrılır.

Bu örgütün bazı özellikleri psikanalistlerin dikkatini çeker.

RAF, teorik yazılarında, ülkede faşizmin devam ettiğini savunmaktadır ve faşist devlete karşı savaştığı iddiasındadır. Gerçekte ise, Federal Almanya'da devlet yapısının ilericilikle ilişkisi bulunmamakla birlikte, faşist de değildir.

Burada söz konusu olan herhangi bir "yanlış tahlil"den daha fazla bir şeydir...

Birkaç RAF militanının hayatını inceleyen ve hapisanede onlarla uzun söyleşiler yapan psikanalistler, RAF'in, nazi döneminde önemli bir direniş gösteremeyen Alman toplumunun geç kalmış direnişini temsil ettiği sonucuna vardılar. Zannedildiğinin aksine RAF militanlarından en azından bir bölümünün aileleri, çocuklarının eylemlerini kınamamakta ve hatta bazıları, önemli

bir devlet yetkilisine suikast yapıldığında evlerinde eğlence düzenlemektedir.

RAF'in eylemlerinin özellikle fazla olduğu 1970'li yıllarda ülkede yapılan araştırmalar, RAF'e yönelik sempatinin küçümsenemeyecek düzeyde olduğunu ortaya çıkardı. Örgüte sempati duyanlar onunla birlikte hareket etmiyorlardı, ama eylemleri de anlayışla karşılıyorlardı. Toplumun zamanında gösteremediği direniş, aradan otuz yıl geçtikten sonra, oldukça farklı koşullarda kendisini RAF ile ortaya koyuyordu.

Direnışsizliğin, nazilere karşı bir şey yapamamış olmanın acısı, aile içindeki ilk sosyalizasyonda –bilinçsiz olarak- çocuklara aktarılmış, bunların bir bölümü de RAF militanları arasında yer almışlardı.

RAF'in dünyada hakkında en fazla yazı yazılan “terör örgütü” olmasında, örgüt tarihinin bu özelliğinin de payı vardır.

RAF örneğinde de görüldüğü gibi, psikanaliz sadece tıpta değil, toplumsal yaşamın her alanında uygulanabilir. Burada amaç, tedavi etmek değil, olup biteni anlamak ve bu anlamada bilinçaltına özel bir önem vermektir. Sahip olunan kültürün analizi burada esastır.

Psikanalizin tıptaki uygulamasının genelleştirilmesi, toplumsal olayların, kültürel özelliklerin, edebiyat ve sanatın diğer dallarının psikolojikleştirilmesine neden olur. 20. yüzyıl tarihinde bu konuda sayısız örnek bulunuyor.

Bu ciddi yanlıştan kaçınmak öncelikle uygulanacak yöntemle bağlıdır. Psikoanaliz, kültür tarihinin ve toplumsal olayların değerlendirilmesinde nasıl uygulanmalıdır?

ALFRED LORENZER

Bu uygulama öncelikle yöntemle ilgilidir. Lorenzer, hermeneutikin önde gelen isimlerinden olan Gadamer'in konuya yaklaşımını eleştirir. Sorun sadece yazılanı anlamak, yazılanın iç bağlantılarını araştırmak değildir. Yazılı metin sadece yazanın bilinçli olarak ilettiğini değil, bilinçaltında olanı da içerir.

Metinde gizli olan ve ortaya çıkarılması gereken bilinçaltına nasıl ulaşılacaktır?

Lorenzer farklı bir okuma ve anlama tarzı önerir:

Önce anlamı açık olan, bilinçli mesaj bulunur. Bu mesajın kendi kendisiyle çelişkiye düştüğü bölümler, bilinçaltına gidişin yolunu açar.

Bu yoldan ilerlenmesi genellikle grup tartışması yoluyla, herkesin metinden anladığı açık ve bilinçaltındaki anlamları ortaya koyarak tartışmasıyla sağlanır.

Lorenzer'den sonra H.D. König tiefenhermeneutik yöntemini geliştirir.

Burada bir film analizine yönelmek gerekir.

Triumpf des Willen (Arzunun Zaferi) nazilerin önemli propaganda filmlerinden bir tanesidir. Film, Nürnberg'de yapılan parti kongresini eksen alarak çevrilmiş bir propaganda filmidir. Döneminde çok sayıda sinemada gösterilmiş ve Alman halkı üzerinde de etkili olmuştur.

Bu filmin analizini anlatmadan önce, bu filmde önemli parçalar içeren başka bir filmde söz edeyim: Sıradan Faşizm. Bu filmi 1980 yılı başlarında Ankara'da Sinematek'te görmüş ve günlerce etkisinden kurtulamamıştım.

Film, nazilerin tarihini eleştirel bir bakışla incelerken, sık sık Triumpf des Willen filminden parçalar da aktarıyordu. O zaman böyle bir filmin varlığından haberim yoktu. Filmin varlığını ancak ilgili incelemeyi okuyunca öğrendim ve incelemede ele alınan sahneleri kolaylıkla hatırladım. Aradan 38 yıl geçmiş olmasına rağmen ilgili sahneleri kolayca hatırlamamın nedeni, günlerce bunların etkisinden kurtulamamış olmamdı. Hele bir film sahnesi vardı ki, ayrıntılı olarak hatırlıyordum: Naziler toplantının yapıldığı stadyumdan grup halinde ellerinde meşaleler taşıyarak çıkıyorlar. Karanlıkta insanlar kayboluyor ve sadece meşaleler görünüyordu. Yürüyen bir ışık demeti vardı...

Ve ilginçtir, filmle ilgili olarak yapılan incelemede bu sahne üzerinde özellikle duruluyordu. O sahne gücü simgeliyor ve insanlarda, 1. Dünya Savaşı'ndaki yenilgi ardından kendini aşağılanmış hissedenden Alman halkında, büyük bir güce sahip olmak isteğini doğuruyordu.

Filmi izlediğimde ben de aynı duyguyu hissetmişim.

H.D. König filmi Tiefenhermeneutik yöntemiyle incelediği uzun yazısında, Hitler'in Nürnberg'e gelişiyle İncil'deki bazı bölümler arasındaki paralelliğe dikkat çeker. Filmde ya Hitler'e hayran genç kızlar vardır ya da çocuklu kadınlar... Erkeklerin görevi Hitler'in gelişinin ve parti kongresinin düzen içinde geçmesini sağlamaktır. Çocuklar sürekli olarak Hitler'e uzatılırlar. Hitler bir çeşit "kolektif baba"dır. Bunun dışında kadın ve erkekler arasında herhangi bir birliktelik görülmez.

Film, Alman halkının güçlü olmak, "büyük ulus olmak" isteğini geliştirecek sahneler içerirken, partinin isteklerine uymayanları "ezip geçecek" bir gücün varlığını da sürekli olarak gösterir. Korku, teşvik, duyguların okşanması ve güç gösterisi; hepsi bir aradadır.

SONUÇ YERİNE...

Nazilerin Almanları bu derece etkilemesi kendi başına ne komünistlerin yanlışlarıyla (sosyal demokrasiyi sosyal faşist olarak nitelendirmiş ve nazilerden daha tehlikeli olduklarına karar

vermişlerdi, hatalarını anladıklarında ise artık çok geçti), ne de otoriter kişilikle açıklanabilir. Ortaya çıkan sonuçta bunların da payı vardır, ama kendi başlarına açıklama için yeterli değildirler. Naziler Alman halkının kültürel özelliklerini ve özellikle de Birinci Dünya Savaşı'nı kaybettikten sonra içine düştükleri durumdan kurtulabilecekleri umudunu yaratmışlar, "büyük Alman ulusu" duygusuna iyi hitap etmişlerdir. NSDAP yenilikçi bir partidir, soyyal bir harekettir, ağırlıklı gençlerden kuruludur ve Hitler de dinamik bir kişiliği temsil etmekte, gelecek için umut vermektedir.

Yıllardır arzuladığı büyüklüğe bir türlü ulaşamamış olan Alman ulusu, işçisinden –işçilerin bir bölümü önceleri Almanya Komünist Partisi'ni seçerken, son seçimde NSDAP'yi seçmiştir-, çok sayıda tanınmış kişiliğine kadar NSDAP'yi desteklemiş ya da en azından ona karşı çıkmamıştır.

Yahudi düşmanlığı ve diğer halkların aşağılanması NSDAP'nin ilk dönemlerinde az görülür, parti güçlendikçe daha ön plana çıkar.

NSDAP'nin halkın büyük bölümünü etkilemesini ve kendi yanına çekmesini, işçiler arasında bile çok sayıda yandaş kazanmasını, "faşizm, tekelci sermayenin en gerici kesiminin dikkatörlüğüdür" teziyle ya da buna benzer başka bir tezle açıklamak mümkün değildir. Bu görüş, NSDAP'nin sadece komünistler ve sosyal demokratları değil, sağcı ama nazi olmayan rakiplerini de nasıl tasfiye ettiğini açıklayamaz.

Toplumsal tarihin açıklanmasında psikanalizin, sosyal psikolojinin, Tiefenhermeneutik'in ve kültürel tarihin bunlarla analiz edilmesinin önemi Almanya'nın yakın tarihinin incelenmesinde de ortaya çıkıyor.

"Naziler bu işi nasıl becerdiler?" büyük sorusunun cevabı, psikanalizin sosyolojiyle –ve uygun yöntem kullanılarak- birlikte ele alınmasında yatıyor.

FELSEFE NEREDE?

Başlıkta “Yakın Almanya tarihi ve felsefe” denilmesine karşın, bu tarihin önemli bir bölümünü felsefeye ihtiyaç duymadan açıklamanın mümkün olduğunu gördük.

O zaman yazının başlığının anlamı nedir?

Bunu açıklamak için önce Afşar Timuçin’in **Felsefe Bir Sevinçtir** (2) kitabından iki alıntı yapılması gerekir:

“Felsefe insan bilgisinin bir yüzüdür ve öbür bilgilerle bütünleştiği zaman gerçek anlamını kazanır. Bu da felsefenin sanatla, sanatın tarihsel bilgisiyle, bilimsel bilgiyle, özellikle tarih bilimiyle ve toplumbilimle sıkı bir ilişki içinde olması anlamına gelir.”

(...)

“... Felsefeye ‘insanbilgisi’ adını da takabiliriz.” (s. 16)

“... Gerçekte bilimsel düşüncenin deneye yönelerek felsefeden ayrılması felsefeye büyük bir rahatlık getirdi: bundan böyle felsefe çözemeyeceği sorunlarla uğraşmayacak, en genel çerçevede insan araştırması olmakla belirlenecekti, bunu yaparken bilimlerin verilerinden de elbet olabildiğince yararlanacaktı.” (s. 50)

Afşar Timuçin, yukarıdaki önemli belirlemesiyle, felsefenin öncelikle felsefe tarihini öğrenmekten ibaret olduğunu sananlardan ayrılıyor. Bu tarih önemlidir, ama kendi başına fazla açıklayıcı olamaz. Felsefe insanbilgisi’dir, bu bilginin bir yüzüdür ve kendisini öbür yüzlerle tamamlaması gerekir.

Bu yüzlerden önemli bir tanesi de sosyal psikolojidir. Psikanalizi ve onun değişik uygulamalarını atlayarak insanı tanımak mümkün değildir. Burada insan’dan kastedilen birey’den ibaret değildir.

Bu kavramın içine küçük ve büyük gruplar, sınıflar, halklar ve giderek bütün insanlık girer.

Felsefenin psikanalizi yıllarca boşladığı biliniyor. Bunun haklı nedenleri de var... Psikanaliz, insanlık tarihindeki üç büyük devrimden en zor kabullenilmiş olanıdır. Çünkü o, bilinçaltının varlığını ortaya çıkararak, insanın kendi evinde de egemen olmadığını göstermiştir. Sadece evreni anlamamanın sürekli genişletilmesi gereken sınırları yoktur; kendini anlamamanın da benzer sınırları bulunmaktadır. Kendini, bir grubu, bir sınıfı, bir halkı anlamak için, onların kültür tarihini uygun yöntemle incelemek gereklidir. Bu da insanı anlamamanın kesinlikle ihmal edilmemesi gereken bir yönüdür.

Bu yazıda nazizm dönemini de içeren Almanya'nın yakın tarihinin sosyal psikoloji kullanılmadan anlaşılamayacağını gördük. Ekonomik faktörlerle ve dar anlamda felsefe ile ne nazilerin halkı nasıl bu kadar etkileyebildiklerini açıklayabilirsiniz, ne de DAC'nin tarihe karışmasının ardından bu topraklarda bereketli bir zemin bulan ırkçılığı...

Felsefenin kapılarını sosyal psikolojiye açmak, insan gerçeğinin ve onun kültürel tarihinin sosyal psikoloji olmadan iyi anlaşılamayacağını benimsemek, öncelikle felsefecilere düşüyor.

Böyle bir durumda kaçınılmaz olarak felsefe tarihi de başka türlü yazılacaktır. İnsan acılarına çok az yer veren bu tarih, o acıları ve sonuçlarını, yıllarca bilinçaltında süren etkilerini ve kendini ortaya koyuş biçimlerini önemle dikkate almak zorunda kalacaktır.

Bilinçaltı aklın alanı değildir, bu alanın dışındadır. Bu nedenle, öncelikli olan, anlamaktır. Anladığını kabul edip etmemek sonra gelir ve önemli de değildir. Önemli olan önce anlamaktır.

Parlak felsefeciler ve önemli bilim insanları yetiştirmiş bir halkın, bu insanların da bir bölümüyle birlikte Nazilerin peşine takılmasının nedenlerini "mantık yürüterek" anlayamazsınız, ekonomik ve politik nedenlerle sınırlı kalarak hiç anlayamazsınız.

Anlamak, Afşar Timuçin'in ifade ettiği gibi **sevinç** ise, o anlamamanın içine psikanaliz de girmelidir.

NOTLAR

(1) Sigmund Freud: Kultursteoretische Schriften, Fischer Verlag, Frankfurt a.M., 1974.

(2) Afşar Timuçin: Felsefe Bir Sevinçtir, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1995.

